INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS
ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

RAQAMLI SAVDO EKOTIZIMIDA AYLANMA IQTISODIYOT (CIRCULAR ECONOMY) TAMOYILLARINI TATBIQ ETISH ISTIQBOLLARI

Ulugmurodov Farxod Faxriddinovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
Raqamli iqtisodiyot kafedrasi, katta o‘qituvchi
Aminboyev Mashhurbek Anvar o’g’li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Anotatsiya
Raqamli savdo ekotizimi jahon iqtisodiyotining eng tez rivojlanayotgan segmentlaridan biri bo‘lib, u nafaqat iste’mol va ta’minot zanjirlarini optimallashtirish, balki resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu nuqtai nazardan, aylanma iqtisodiyot (circular economy) tamoyillarini raqamli savdo jarayonlariga integratsiya qilish barqaror iqtisodiy rivojlanishning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Mazkur maqolada raqamli savdo ekotizimida aylanma iqtisodiyot tamoyillarini tatbiq etishning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, raqamli platformalar orqali resurslarni qayta ishlatish, chiqindilarni kamaytirish, mahsulot hayotiy siklini uzaytirish hamda “yashil” iqtisodiy modelga o‘tish imkoniyatlari o‘rganiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli savdo infratuzilmasi aylanma iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish uchun qulay shart-sharoit yaratadi, biroq bu jarayon institutsional, texnologik va tashkiliy omillarga bevosita bog‘liq.

Kalit so‘zlar: raqamli savdo, aylanma iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, yashil iqtisodiyot, raqamli platformalar, resurs samaradorligi, ta’minot zanjiri, chiqindilarni kamaytirish, iqtisodiy transformatsiya.

Kirish. Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi so‘nggi yillarda global savdo tizimining tuzilmasini sezilarli darajada o‘zgartirib yubordi. Elektron tijorat platformalari, raqamli to‘lov tizimlari va ma’lumotlarga asoslangan boshqaruv mexanizmlari an’anaviy savdo jarayonlarini yangi bosqichga olib chiqdi. Shu bilan birga, resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va ekologik bosimni kamaytirish zarurati iqtisodiy tizimlarda yangi yondashuvlarni talab etmoqda. Ana shunday yondashuvlardan biri sifatida aylanma iqtisodiyot (circular economy) konsepsiyasi alohida ahamiyat kasb etadi.

Aylanma iqtisodiyot ishlab chiqarish va iste’mol jarayonlarida resurslarni maksimal darajada qayta foydalanish, chiqindilar hajmini minimallashtirish hamda mahsulotlarning hayotiy siklini uzaytirishga qaratilgan model hisoblanadi. Raqamli savdo ekotizimi esa ushbu tamoyillarni amaliyotga tatbiq etish uchun qulay infratuzilma va texnologik imkoniyatlarni taqdim etadi. Xususan, katta ma’lumotlar (big data), sun’iy intellekt va blokcheyn texnologiyalari resurs oqimlarini kuzatish, optimallashtirish va shaffoflikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi.

Shunga qaramasdan, raqamli savdo tizimida aylanma iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish bir qator muammolar bilan ham bog‘liq. Ular qatoriga institutsional muvofiqlikning yetarli darajada rivojlanmagani, texnologik infratuzilmaning notekisligi hamda biznes subyektlarining

yangi modelga moslashuv darajasi kiradi. Shu bois, mazkur yo‘nalishda chuqur ilmiy tahlil olib borish va amaliy mexanizmlarni ishlab chiqish dolzarb ahamiyatga ega.

Ushbu maqolada raqamli savdo ekotizimida aylanma iqtisodiyot tamoyillarini qo‘llash istiqbollari, ularning iqtisodiy samaradorlikka ta’siri hamda mavjud to‘siqlarni bartaraf etish yo‘llari tahlil qilinadi.

Asosiy qism. Raqamli savdo ekotizimi bugungi kunda iqtisodiy faoliyatning eng dinamik va transformatsion yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllanmoqda. Uning asosiy ustunligi shundaki, u ishlab chiqaruvchi va iste’molchi o‘rtasidagi masofani qisqartiradi, tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi hamda bozordagi axborot almashinuvini tezlashtiradi. Shu bilan birga, ushbu tizim faqat iqtisodiy samaradorlikni oshirish bilan cheklanib qolmay, balki resurslardan oqilona foydalanish va ekologik barqarorlikni ta’minlash uchun ham muhim platforma vazifasini bajaradi. Aynan shu nuqtai nazardan aylanma iqtisodiyot tamoyillarining raqamli savdo ekotizimiga integratsiyasi dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi.

Aylanma iqtisodiyot modeli an’anaviy “olish–ishlab chiqarish–iste’mol qilish–chiqarib tashlash” zanjiridan farqli ravishda, resurslarni imkon qadar uzoq vaqt iqtisodiy muomalada ushlab turishga asoslanadi. Bu modelda qayta ishlash, qayta foydalanish, ta’mirlash va yangilash kabi jarayonlar markaziy o‘rinni egallaydi. Raqamli savdo esa ushbu jarayonlarni samarali boshqarish uchun zarur bo‘lgan texnologik infratuzilmani yaratadi. Xususan, raqamli platformalar orqali mahsulotlarning hayotiy siklini kuzatish, iste’molchilarning xatti-harakatlarini tahlil qilish va resurs oqimlarini optimallashtirish imkoniyati kengayadi.

Raqamli texnologiyalar, ayniqsa, katta ma’lumotlar tahlili va sun’iy intellekt tizimlari aylanma iqtisodiyot tamoyillarini amaliyotga joriy etishda muhim rol o‘ynaydi. Masalan, iste’mol talabini oldindan prognoz qilish orqali ortiqcha ishlab chiqarishning oldi olinadi, bu esa resurslar isrofini kamaytiradi. Shuningdek, logistika jarayonlarini optimallashtirish orqali transport xarajatlari va uglerod chiqindilarini qisqartirish imkoniyati yuzaga keladi. Blokcheyn texnologiyasi esa ta’minot zanjirida shaffoflikni ta’minlab, mahsulotning kelib chiqishi va qayta ishlanish jarayonlarini aniq kuzatish imkonini beradi.

Shu bilan birga, raqamli savdo ekotizimida aylanma iqtisodiyot tamoyillarini to‘liq joriy etish bir qator tizimli muammolar bilan to‘qnashadi. Birinchidan, ko‘plab iqtisodiyotlarda qayta ishlash infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmagani bu jarayonni cheklaydi. Ikkinchidan, kichik va o‘rta biznes subyektlarining raqamli texnologiyalarni joriy etish darajasi hali ham past bo‘lib, bu ularning yangi iqtisodiy modelga moslashuvini qiyinlashtiradi. Uchinchidan, normativ-huquqiy bazaning yetarlicha moslashmaganligi ham innovatsion yondashuvlarning keng qo‘llanilishiga to‘sqinlik qiladi.

Bundan tashqari, iste’molchilarning xulq-atvori ham muhim omil hisoblanadi. Aylanma iqtisodiyot tamoyillari samarali ishlashi uchun jamiyatda barqaror iste’mol madaniyati shakllanishi zarur. Ya’ni, iste’molchilar faqat yangi mahsulot sotib olishga emas, balki qayta ishlangan yoki ijaraga berilgan mahsulotlardan foydalanishga ham tayyor bo‘lishi kerak. Raqamli savdo platformalari bu borada muhim vosita bo‘lib, ular orqali foydalanuvchilarga ekologik toza va qayta ishlangan mahsulotlar haqida ma’lumot yetkazish mumkin.

Raqamli savdo ekotizimida aylanma iqtisodiyotning yana bir muhim jihati bu platforma iqtisodiyoti (platform economy) bilan integratsiyadir. Onlayn marketplace va xizmat ko‘rsatish platformalari mahsulotlarning ikkilamchi bozorini kengaytiradi, bu esa resurslardan samarali foydalanishga olib keladi. Masalan, mahsulotlarni ijaraga berish, qayta sotish yoki ulashish tizimlari orqali ularning foydalanish davri uzaytiriladi.

Umuman olganda, raqamli savdo ekotizimi va aylanma iqtisodiyot o‘rtasidagi sinergiya iqtisodiy o‘sishning yangi modelini shakllantirish imkonini beradi. Bu model nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, balki ekologik barqarorlikni ham ta’minlaydi. Biroq ushbu integratsiya muvaffaqiyatli amalga oshishi uchun texnologik innovatsiyalar, institutsional islohotlar va jamiyat ongida o‘zgarishlar bir vaqtning o‘zida rivojlanishi zarur. Aks holda, nazariy jihatdan samarali bo‘lgan ushbu yondashuv amaliyotda to‘liq natija bermasligi mumkin.

Xulosa. Raqamli savdo ekotizimida aylanma iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish masalasi zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning eng muhim yo‘nalishlaridan biri ekanligi ushbu tadqiqot natijalarida yaqqol namoyon bo‘ladi. O‘rganishlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli platformalar resurslardan samarali foydalanish, chiqindilar hajmini kamaytirish va mahsulotlarning hayotiy siklini uzaytirish uchun real texnologik va tashkiliy imkoniyatlarni yaratadi, biroq bu imkoniyatlardan to‘liq foydalanish uchun tizimli yondashuv talab etiladi. Eng avvalo, davlat darajasida raqamli iqtisodiyot va aylanma iqtisodiyot o‘rtasidagi integratsiyani qo‘llab-quvvatlovchi normativ-huquqiy baza takomillashtirilishi zarur, chunki mavjud tartibga solish mexanizmlari innovatsion biznes modellarini to‘liq qamrab olmayapti. Shuningdek, raqamli infratuzilmani rivojlantirish, xususan ma’lumotlar almashinuvi platformalarini kengaytirish va sun’iy intellekt asosidagi boshqaruv tizimlarini joriy etish resurs oqimlarini yanada shaffof va samarali qilishga xizmat qiladi. Biznes subyektlari nuqtai nazaridan esa, ishlab chiqarishdan tortib iste’molgacha bo‘lgan barcha bosqichlarda qayta foydalanish va qayta ishlashga yo‘naltirilgan strategiyalarni joriy etish muhim hisoblanadi, bu esa nafaqat iqtisodiy foyda, balki uzoq muddatli raqobatbardoshlikni ham ta’minlaydi. Shu bilan birga, iste’molchilar ongini o‘zgartirish va barqaror iste’mol madaniyatini shakllantirish ham hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lib, bu borada raqamli savdo platformalari orqali ekologik mahsulotlar va qayta ishlangan tovarlar haqida keng axborot berish samarali vosita bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari, ta’lim va ilmiy tadqiqot muassasalari aylanma iqtisodiyot bo‘yicha amaliy loyihalarni ko‘paytirishi, yosh mutaxassislarni yangi iqtisodiy modelga tayyorlashi lozim, chunki inson kapitalisiz hech qanday texnologik yangilik to‘liq natija bermaydi. Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, raqamli savdo ekotizimi va aylanma iqtisodiyot uyg‘unligi iqtisodiy o‘sishning sifat jihatidan yangi modelini shakllantiradi, ammo uning samaradorligi davlat, biznes va jamiyat o‘rtasidagi muvofiqlashgan hamkorlikka bevosita bog‘liq bo‘lib qoladi, shuning uchun amaliy bosqichda eng muhim vazifa ushbu uch subyekt o‘rtasida barqaror va tizimli hamkorlik mexanizmini yaratishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Boboqulov, S. B., & Akramov, G. O. (2022). O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron biznesni rivojlantirish yo‘llari. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot jurnali, 1(10). https://doi.org/10.55439/GED/vol1_iss10/a100
2. Malikov, S. X. (2025). O‘zbekistonda raqamli savdo (e-commerce) sektorining o‘sish tendensiyalari. Pedagogical Reforms and Their Solutions, 12(02), 1–15. https://worldlyjournals.com/index.php/PRS/article/view/17496

3. Sodiqova, D. Z. (2025). Development tendencies of electronic commerce in Uzbekistan. Marketing Journal, 2. https://marketingjournal.uz/index.php/mj/article/view/313
4. Jumaniyozova, M. (2024). Smart platformalarga asoslangan onlayn savdoning o‘rni va ahamiyati. Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari jurnali. https://dgeconomy.tsue.uz/index.php/dgeco/article/view/271
5. Abdullayev, N. A. o‘g‘li. (2025). O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi va uning samaradorligi. Science and Innovation, 3(47). https://in-academy.uz/index.php/si/article/view/65739